

Ellen Bijvoet & Godelieve Laureys

Binationella variationsmönster i det svenska och det nederländska språkområdet¹

Det finns inget ett-till-ett förhållande mellan språkområde och nation. Tyska har till exempel officiell status i 6 länder med sammanlagt drygt 90.000.000 talare; portugisiska är officiellt språk i 7 länder och det talas av ca 150.000.000 människor och spanska talas av mer än 300.000.000 människor i 23 officiellt spanskspråkiga länder – engelskan intar med sin unika roll som världens lingua franca förstås en alldeles egen, speciell ställning. Ovannämnda fenomen leder allt som oftast till språkvariationsmönster som sammanfaller med nationsgränser. I de flesta fall rör det sig om ett förhållande mellan en i språkligt avseende dominerande nation (i fortsättningen ‘D-området’) och ett/flera språksamhälle(n) som av historiska skäl befinner sig eller har befunnit sig i ett underläge (i fortsättningen ‘Ö-området’, d.v.s. den övriga delen utanför den dominanta). Clyne (1992b) använder termen pluricentriska språk för att beteckna språk som har officiell status i flera länder och som orienterar sig på olika normgivande centra. Dylika pluricentriska språkområden kan antingen vara geografiskt

¹ Delar av denna artikel har redan tidigare publicerats i den mera populärvetenskapliga artikeln “Svenska och nederländska som pluricentriska språk – en jämförelse” (Språkbruk 1999/4, s.10-15). Projektet “Binationella variationsmönster i det svenska och det nederländska språkområdet. En jämförande undersökning om språkanvändning och språkattityder” finansieras dels genom ett postdok.stipendium från Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet, dels med forskningsmedel från Universitetet i Gent (BOF). Projektet har dessutom erhållit ett startbidrag från det flamländska forskningsrådet (FWO).

sammanhängande områden (t.ex. det svenska och det koreanska språkområdet) eller geografiskt vittspridda områden (t.ex. det engelska och det portugisiska). Pluricentriska språk kan även talas både i geografiskt sammanhängande och vittspridda områden samtidigt (så är t.ex. fallet i fråga om franska och spanska).

Intresset för pluricentriska språk har tilltagit betydligt under de senaste decennierna, även om termen 'pluricentrism' redan introducerades av Kloss 1952 (1978/2). Även i det forna östeuropa, där språkplaneringen utgjorde en viktig länk i genomförandet av de politisk-ideologiska idéerna, erkändes existensen av s.k. nationella språkvarieteter på ett tidigt stadium. Termen 'nationell varietet' introducerades i ryskan på femtiotalet. För att beteckna varieteterna som talas i de olika delarna av språkområdet används här termen "natiolekt" (Laureys 1997) – termen är präglad efter samma mönster som socio-, krono-, dia-lekt.

Intresset för utforskandet av frågor i samband med pluricentrisk språkvariation är som regel störst i de icke-dominanta delarna/den icke-dominanta delen av språkområdet och dikteras ofta av emancipatoriska strävanden. I den dominanta delen av språkområdet tenderar man att betrakta denna variation som avvikelser från normen, och jämför en natiolekt med dialekter och regionala varieteter. Clyne (1992b) menar dock att natiolekter å ena sidan och dialekter/regionala varieteter å andra sidan i alla fall skiljer sig i fråga om status. Att på rent lingvistiska kriterier skilja natiolekter från dialekter/regionala varieteter är inte helt självklart. Detta är föga överraskande eftersom det överlag är omöjligt att enbart på lingvistiska grunder avgöra om två lingvistiska system bör betraktas som två skilda språk eller som två varieteter av ett och samma språk (jfr. Kloss indelning i 'Ausbau- und Abstandsprache'). Extralingvistiska faktorer – politiska faktorer, identifikationsmönster, attityder o.d. – spelar en avgörande roll vid dylika avgränsningsfall (jfr svenska och norska som har status som två skilda språk trots ansevärda likheter på de olika lingvistiska nivåerna, och bornholmska som räknas som dansk dialekt) och detta gäller i ännu högre grad vid beskrivning av pluricentrisk språkvariation.

Som Clyne (1992c) har påpekat är diskussionen kring pluricentriska

språk oupplösligt förbunden med två frågor: å ena sidan förhållandet mellan språk och identitet, å andra sidan förhållandet mellan språk och makt. Språkutvecklingen i ett Ö-område kan anta helt olika former beroende på bl.a. följande, delvis överlappande faktorer:

- identifikationsvärdet som den egna natiolekten har för talarna från ett Ö-område
- graden av ojämlikhet i relationen till D-området (styrts t.ex. språkanvändningen i de berörda länderna helt utifrån den mest dominerande och normgivande delen inom språkområdet bl.a. i form av ordböcker, stilhandböcker, grammatikor?)
- natiolektens status inom det aktuella Ö-området (är det t.ex. det enda officiella språket eller konkurrerar det med andra officiella språk?)
- befolkningsstorleken och andra demografiska och etniska faktorer i Ö-området
- Ö-områdets politiska och ekonomiska status
- historiska faktorer som ligger till grund för utvecklingen av ett gemensamt språk i D- och Ö-området (kolonisering, emigration o.s.v.)

Konvergens – divergensproblematiken

Maktrelationer är självklart inte statiska, utan de utvecklas i takt med förändringar i ekonomisk och politisk styrka och demografisk koncentration. Förhållandevis små skillnader mellan två eller fler natiolekter kan genom språkplanering avsiktligt förstöras i syfte att stimulera språkets symbolfunktion därför att en del/delar av ett språkområde vill profilera sig som separat(a) politisk(a) och kulturell(a) enhet(er). Så delades t.ex. under 1990-talet serbokroatiskan upp i två skilda språk, serbiska och kroatiska, t.o.m. med var sitt alfabet. På samma sätt divergerades nord- och sydkoreanska efter den politiska uppdelningen av Korea. Likaså förekommer det att man genom språkplanering söker förminska avståndet mellan två natiolekter. Så har t.ex. sedan Berlinmurens fall den öst-västtyska distinktionen kommit på

glid och det är inte längre tal om en BRD- och en DDR-variant av tyskan.

Konvergens/divergensperspektivet är en gynnsam infallsvinkel vid studiet av pluricentriska språk. Olika typer av natiolekter kan uppstå beroende på graden av konvergens eller divergens (d.v.s. i fråga om hela det lingvistiska systemet eller endast på en viss lingvistisk nivå etc.), och beroende på det sociala och kulturella avståndet mellan de olika delarna av språkområdet. Dessa typer kan rangordnas på en skala från total endonormativitet till total exonormativitet. Det har visat sig vara i det närmaste omöjligt att skapa en internationell neutral standard för pluricentriska språk eftersom man vid planeringen ändå inriktar sig på de i D-natiolekten rådande normerna och reglerna. En modell för beskrivning av de olika typerna har utarbetats av Ammon (1989).

Den språkliga variation som uppstår till följd av pluricentrism har redan beskrivits utförligt i fråga om de "stora" språken såsom engelska, tyska, franska och spanska (ex. Strevens 1980, 1985; Kachru 1981, 1982; Trudgill & Hannah 1982; Pride 1982; Platt, Weber & Ho 1984; Steger 1985; von Polenz 1987, 1988).

Nederländskan och svenskan som pluricentriska språk

Både nederländska och svenska är pluricentriska språk. Svenska är officiellt språk i Sverige och Finland, och nederländska i Nederländerna och Belgien. I själva verket har nederländska status som officiellt språk även i Surinam och de Nederländska Antillerna, och det talas dessutom i viss utsträckning i Indonesien. Vi kommer dock i detta sammanhang inte att beakta dessa utomeuropeiska varieteter utan vi koncentrerar oss på binationell språkvariation i Nederländerna och Belgien, resp. Sverige och Finland. Natiolekterna i dessa språkområden skiljer sig åt i fråga om uttal, ordförråd, morfologi, syntax och inte minst fraseologi. Det är dock sällan fråga om absoluta skillnader, utan snarare om olika frekvenser och olika stilvärden eller diskursmarkeringar av samma språkliga manifestation.

Ett antal delaspekter av nederländskan och svenskan har varit

föremål för forskning utifrån en pluricentrisk infallsvinkel – för nederländskans del bl.a. av Van Coetsem 1957; Weijnen 1957; Stroop 1974; Deprez 1981; Jaspert 1984; Geerts 1989; Taldeman 1991 och 1993; De Caluwe 1992; Deygers 1996; för svenskans del bl.a. av Reuter 1987 och 1992a; Tandefelt 1988 och 1997b; Saari 1994 och 1997; Melin-Köpilä 1996. För en status quaestionis kan hänvisas till artiklarna av resp. Geerts (1992) och Reuter (1992b) i Clyne (1992a).

Svenskan i Finland har hittills främst studerats utifrån minoritets-språksperspektivet. Den tvåspråkiga situationen i Finland har beskrivits ingående även i den internationella tvåspråkighetslitteraturen (se t.ex. Gambier 1989). Förhållandet mellan finlandssvenskan och rikssvenskan har tidigare främst beskrivits utifrån ett national-historiskt perspektiv, där endonormativitet versus exonormativitet är den röda tråden (t.ex. Hugo Bergroth 1917; Karl Lindström 1888; Olav Ahlbäck 1959; Carl-Eric Thors 1977). På sistone har språkbruksfrågor och språknormering fått förnyad uppmärksamhet inom ramen för den kognitiva sociolingvistik och den kontrastiva pragmatiken, där språknormering relateras till olika register och domäner och där den kommunikativa funktionalismen står i fokus (t.ex. Bengt Loman 1977, 1979; Christer Laurén 1978; Mirja Saari 1982, 1997; Marika Tandefelt 1988, 1997a; Christina Melin-Köpilä 1996). En central plats intar Mikael Reuters bidrag till språkvårdsdiskussionen både i vetenskapliga och allmännyttiga sammanhang (bl.a. 1987, 1989, 1992a). En särskild infallsvinkel är behandlingen av finlandismer i ordböcker. Kristina Nikula (1990) har utarbetat en typologisering av lexikala finlandismer (se även Laureys 1999).

Den nederländsk-belgiska riksgränsen etablerades formellt med anledning av Belgiens självständighet 1830. I själva verket hade Flandern skiljts från Nederländerna redan 175 år tidigare i samband med Westfaliska freden där de 17 förenade provinserna upphävdes och det nuvarande belgiska området anslöts till det habsburgska riket medan Nederländerna blev självständiga.² Från och med 1600-talet – det

² Eftersom förhållandena i det nederländska språkområdet historiskt sett är komplicerade anser vi det angeläget att klargöra dessa något mer utförligt i det här

gyllene seklet – tog nationsbygget i Nederländerna fart och ett enhetsspråk etablerades, baserat på stadsdialekterna i provinsen Holland. I Flandern tog franskan över i alla domäner i den offentliga sfären och nederländskan, eller rättare sagt de flamländska dialekterna, reducerades till ett hemspråk. Under drygt 200 år fanns det således en faktisk separation mellan den nordliga och den sydliga delen av språkområdet. Efter Napoleon-krigen bestämde Wienkongressen att de sydliga och de nordliga delarna av Nederländerna skulle återförenas under kung Wilhelm I. Dennes aggressiva (språk)politik väckte motstånd hos det franskspråkiga borgarskapet, vilket ledde till det belgiska upproret 1830. I den nya belgiska nationalstaten var franska enligt grundlagen det enda officiella språket, trots att en stor del av befolkningen hade nederländska som modersmål. Först 1898 fick nederländska status som officiellt språk tack vare den flamländska rörelsens bemödanden. Under första hälften av 1900-talet vann nederländskan allt mer terräng och etablerade sig som undervisnings- och kulturspråk. Under andra hälften av 1900-talet försköts den ekonomiska tyngdpunkten i Belgien allt mer till Flandern, vilket ledde till utvecklingen av en federal modell i Belgien, där de flamländska och vallonska delstaterna har en långtgående autonomi.

När det gäller utforskandet av det nederländska språket i det nuvarande Belgien kan man urskilja olika moment:

- På grund av att Flandern var ett blomstrande kulturområde på medeltiden och att den första nederländskspråkiga litteraturen härstammar från Flandern har flamländskan fått en självklar plats i den språkhistoriska forskningen.
- Eftersom det nederländska språkområdet utgör ett kontinuum har de flamländska dialekterna dessutom alltid studerats inom dialektologin på samma villkor som andra nederländska dialekter.
- Efter Belgiens självständighet låg tonvikten till en början på kampen mot utvecklingen av ett vitalt kulturspråk och hävdandet mot franskan. I takt med den fortskridande språkliga självmedvetenheten finns det på senare tid utrymme för en debatt

där även förhållandet till nederländskan i Nederländerna får plats. Denna debatt som uppvisar många likheter med den finlandssvenska språkdebatten, återspeglas i språkforskningen (se t.ex. Deprez 1981, Jaspaert 1984, Geerts 1989, Taeldeman 1991 och 1993).

Parallellitet

I Laureys 1997 och Laureys 1999 beskrivs den påfallande parallellitet som det nederländska och det svenska språkområdet uppvisar: i båda fallen är det fråga om ett binationellt språkligt kontinuum, på så sätt att nederländskan är det enda officiella språket i Nederländerna (D-området) och ett av de officiella språken i Belgien (Ö-området), medan svenskan är det enda officiella språket i Sverige (D-området) samt ett av de två officiella språken i Finland (Ö-området). Parallelliteten föreligger på följande punkter:

1. I båda fallen talas det aktuella språket i två grannländer som har nära historiska band och som t.o.m. under en viss period har utgjort delar av samma rike.
2. Den geografiska närheten av resp. D- och Ö-området medför att massmedierna har en stor utbredning över riksgränserna, att förläggare utan hinder kan marknadsföra sina produkter i hela språkområdet, och att ett livligt kulturutbyte äger rum.
3. I båda fallen är Ö-området ett officiellt flerspråkigt land. Det har till följd att svenskan i Finland påverkas av det andra officiella språket finskan, och att nederländskan i Belgien påverkas av franskan. Detta inflytande kan gälla såväl lexikon som uttal, prosodi, morfologi, syntax och inte minst pragmatik. Framför allt samhällsterminologin och det kulturspecifika ordförrådet kräver extra uppmärksamhet: många gånger används här lånöversättningar från landets andra officiella språk eller utnyttjas isomorfin mellan språken: ex. nl. 'consumentenbond', flaml. 'verbruikersunie' (jfr franska 'union des consommateurs'); nl. 'fysioterapeut', flam. 'kinesiterapeut/kinesist' (jfr franska 'kinésithérapeute'); sv. 'sjukgymnast', fiv. 'fysioterapeut' (jfr. finska 'fysioterapeutti'); sv.

‘riskavfall’, fiv. ‘problemavfall’ (jfr finska ‘ongelmajäte’); sv. ‘övergångsställe’, fiv. ‘skyddsväg’ (jfr finska ‘suojatie’). Även i fråga om prepositionsbruk förekommer konvergens med det andra nationalspråket: ex. nl. ‘menu voor 50 gulden’, flaml. ‘menu aan 1000 frank’ (jfr franska ‘menu à 1000 francs’); nl. ‘iemand de deur uit zetten’, flaml. ‘iemand aan de deur zetten’ (jfr franska ‘mettre quelq’un à la porte’); sv. ‘avkörning’, fiv. ‘utkörning’ (jfr finska ‘ulosajo’). Det råder med andra ord en tendens till konvergens mellan de två nationalspråken i de resp. länderna, vilket kan kollidera med strävan att konvergera med D-natielekten. Även puristiska eller hyperkorrekta tendenser i Ö-området kan åstadkomma en uppdelning. Detta är särskilt typiskt för det nederländska språkområdet, i och med att franskan som internationellt språk har satt sin spår i nederländskan i Holland i form av lånord. Sådana lånord försöker man undvika i Flandern genom att skapa en puristisk beteckning, ex. franska ‘parapluie’, nl. ‘paraplu’, flaml. ‘regenscherm’; franska ‘crèche’, nl. ‘crèche’, flaml. ‘kribbe’.

4. I både Finland och Belgien intar språkfrågorna en central plats i samhällsdebatten. Man försöker hitta en balans mellan segregering, d.v.s. utvecklingen av en autonom språklig norm som uttryck för den egna identiteten, och integrering, d.v.s. bevarandet av språkområdets enhetlighet. Integrationisterna menar att det gemensamma språket utgör en bindande faktor tvärsöver riksgrensarna. De anser t.o.m. att starka band med D-området är en förutsättning för en fullfjädrad utveckling av den flamländska resp. finlandssvenska natielekten. I synnerhet i Finland ses segregering mot bakgrund av de kvantitativa förhållandena som ett hot mot finlandssvenskans överlevnad. (De Schutter 1973; Ivars 1991).
5. I både Belgien och Finland finns ett antal organisationer som värnar om natielektens specifika ställning: jfr *De Zuidnederlandse maatschappij der Letteren* och *Svenska litteratursällskapet i Finland*. I Finland finns *Svenska Finlands folkting*, som grundades år 1919, för att bevaka det svenska språkets ställning i utformningen av grund- och språklagen. Liksom det finns en ‘språkskyddssekreterare’ i Finland som ska bevaka myndigheternas service på svenska, finns det i Belgien en ‘Vast comité voor taaltoezicht’ som bevakar

- hanteringen av nederländskan i officiella sammanhang.
6. Påfallande är dessutom att språkbrukarna i Ö-området i båda språkområdena har ambivalenta attityder till den normgivande varietet som talas i D-området: å ena sidan tillskrivs denna varietet en hög prestige, å andra sidan kan man känslomässigt inte identifiera sig med den. Om en talare från Ö-området anammar högstatusvarieteten innebär detta en stigmatisering, på så sätt att vederbörande kommer att betraktas som illojal av den egna gruppen, medan han/hon samtidigt aldrig kommer att accepteras helt av den normgivande gruppen. Om, och i vilka situationer, en språkanvändare är beredd att betala detta pris beror bl.a. på vilket status- och solidaritetsvärde han/hon tillskriver de olika språkvarieteterna.
 7. I båda fallen är s.k. arkaismer på lexikal nivå vanligare i Ö-området: ex. nl. 'huiten', flaml. 'wenen'; nl. 'toch', flaml. 'nochtans', nl. 'wastafel', flaml. 'lavabo'; ex. sv. 'frisör', fiv. 'barberare'; sv. 'skolbänk', fiv. 'pulpet', sv. 'tvättställ', fiv. 'lavoar'.
 8. I båda fallen utmärks natiolekten som talas i Ö-området av en högre grad av dialektala inslag och en högre vitalitet av dialekterna.
 9. I båda fallen har de natiolekter som talas i Ö-området fått en mer specifik beteckning: "flamländska" resp. "finlandssvenska", i motsats till natiolekterna i Nederländerna resp. Sverige som mestadels enbart betecknas som "nederländska" resp. "svenska". Detta kan ses som ett utslag av stigmatiseringen, styrd ifrån D-området, som även kommer till uttryck i ordböckernas metaspråkliga beteckningar som t.ex. 'gewestelijk'/'provinciellt' i fråga om flamländismer/finlandismer. Termerna 'sverigesvenska' (Saari 1995) och 'rikssvenskt standardspråk' (Melin-Köpilä 1996; Tandefelt 1997b) å ena sidan och Algemeen Noord-Nederlands (Martin 1997) å andra sidan visar emellertid att normbegreppet är omdebatterat.
 10. I båda Ö-områdena upplever man ett behov av att skapa konsensus kring 'kanoniserade' varianter för att ta bort den basala språkliga osäkerhet som har uppstått i ett onormerat tomrum. Särskilt i medierna kan etableringen av ett 'mellanspråk' iakttagas (s.k. 'BRT-nederlands' d.v.s. 'belgiska radio och TV-nederländska'). Riktlinjer för en allmänt vedertagen nationell varietet efterlyses i synnerhet av

journalister och professionella skribenter, vars språkbruk verkar normgivande för språkgemenskapen i stort. Kanoniseringssträvandena tar sig konkret uttryck bl.a. i skapandet av ordböcker och ordlistor, språkvårdsskrifter och handböcker (ex. Stenmark 1983; Grünbaum 1992, af Hällström & Reuter 2000; Schuermans 1865; De Rooij 1972; De Clerck 1981; Penninckx & Buyse 1997; Van der Wouden 1998).

11. I både Belgien och Finland diskuteras huruvida finnar resp. valloner måste anamma D- eller Ö-normen när de lär sig det andra nationalspråket (Loman 1979; Finlandssvenska-rikssvenska i undervisningen – seminarierapport 19, 1986; Theissen 1991).
12. I båda språkområden möter man en viss form av mytbildning om de språkliga skillnaderna och graden av ömsesidig förståelighet (Reuter 1989; Reuter & Tandefelt 1991; De Caluwe 1992).

Det finns självfallet också en del olikheter mellan det nederländska och det svenska språkområdet:

- a. Den största skillnaden mellan Ö-delarna av det nederländska och det svenska språkområdet ligger på det kvantitativa planet. Nederländskan i Belgien talas av mer än hälften av befolkningen (6 milj.), medan finlandssvenskarna utgör en klar minoritet (ca. 300.000). Dessutom är den nederländskspråkiga befolkningen i Belgien koncentrerad i sin bosättning till landets nordliga del, och det finns en skarp, i lagen fastlagd språkgräns mellan den nederländska och den franska landsdelen. Finlandssvenskarna däremot är spridda över många olika språköar längs Finlands väst- och sydkust. Här finns inga skarpa språkgränser, och kommunens språkstatus bestäms av det procentuella antalet svensk- och finsktalande invånare. I båda länderna skiljer man med avseende på den språkliga sammansättningen mellan 4 olika typer av kommuner. För Belgiens del skiljer man enligt språklagen från 1963 mellan enspråkigt nederländska kommuner; enspråkigt franska kommuner (och dessa två typer utgör den övervägande delen av samtliga kommuner); tvåspråkiga kommuner (19 kommuner sammanlagt i Bryssel med omnejd); och längs språkgränsen finns det i huvudsak enspråkiga kommuner med i lagen fastlagda språkliga

faciliteter för medlemmar av den ena resp. andra språkgemenskapen. För Finlands del urskiljer man enspråkigt finska kommuner; enspråkigt svenska kommuner; tvåspråkiga kommuner med finska som huvudspråk och tvåspråkiga kommuner med svenska som huvudspråk.

b. Det nederländska språkområdet utgör i motsats till det svenska ett språkligt kontinuum, vilket medför många isoglosser på var sida om riksgränsen (Weijnen 1957; Taeldeman 1991).

c. Finlandssvenskarna var länge överrepresenterade inom den finländska överklassen och hade kulturmonopolet till mitten av 1800-talet; i Belgien hade den flamländska befolkningen länge en underlägsen position i förhållande till den franskspråkiga eliten.

d. Områdena skiljer sig i fråga om det andra officiella språkets status: finska är ett relativt litet språk som har officiell status endast i Finland, medan franska är det officiella språket i grannlandet Frankrike och är dessutom ett internationellt språk med hög prestige och officiell status i många andra länder.

e. Det nederländska språkets utveckling i Nederländerna och Belgien övervakas av De Nederlandse Taalunie. Denna organisation grundades 1980 som en mellanstatlig institution och sorterar direkt både under den nederländska regeringen och den flamländska delregeringen. Dess viktigaste uppgifter är att värna om och att främja det nederländska språket genom språkvårdsåtgärder, kvalitetsbevakning av modersmålsundervisningen och undervisningen i nederländska som andraspråk, impulser till nederländskundervisningen i utlandet, övervakning av nederländskans ställning i EU etc. I det svenska språkområdet finns det ett icke-institutionaliserat samarbete mellan de nationella språkvårdsinstitutionerna, som därutöver har ett gemensamt forum i form av Nordiska språkrådet. I Finland finns det en gemensam språkvårdsinstitution för de båda nationalspråken (Forskningcentralen för de inhemska språken), något som saknas i Belgien.

Projektets uppläggning och metod

Som framgår av denna översikt ter det sig mycket intressant att jämföra

empiriska data från båda språkområden beträffande språkattityderna och den språkliga variationen samt att kartlägga de konvergerande och divergerande faktorerna. En dylik kontrastiv beskrivning av de båda pluricentriska språkområdena kan utgöra ett värdefullt komplement till förefintliga empiriska språkanvändningsdata. Eller med Els Oksaars (1990:19) ord:

Vad angår framtida forskning i nationella varianter, så kan det, som Hellman framhäver för tyskan, vara aktuellt också i andra sammanhang. [...] Detta vore angeläget att undersöka systematiskt också när det gäller förhållandet svenska-finlandssvenska och andra språk i officiellt flerspråkiga länder. Diskussionen har hittills nästan uteslutande förts på grundval av språk som används som enda standard av hela befolkningen i ett land. Därigenom blir en del problem obeaktade: språk- och kulturkontaktfenomen i form av lingvistiska och situationella interferenser kan öka det strukturella avståndet mellan varianter och minska deras funktionella möjligheter. När en variant existerar i en helt annan sociokulturell miljö, så är det ett naturligt fenomen, att detta inverkar på den och dennes användningsnormer, eftersom den ju måste anpassas till samhällets och gruppens behov.

I projektet "Binationella variationsmönster i det svenska och det nederländska språkområdet. En jämförande undersökning om språkanvändning och språkattityder" kommer vi att mäta variationen i språkbruk inom det svenska och det nederländska språkområdet och attityder till svenskan i Sverige och Finland resp. nederländskan i Nederländerna och Belgien på olika sätt för att kunna ge en så fullständig och mångsidig beskrivning som möjligt (jfr Giles e.a. 1987; Ryan, Giles & Hewstone 1988). Den empiriska undersökningen omfattar följande delundersökningar (som behandlas utförligare nedan):

- A. Kartläggning av de olika natiolekternas vitalitet och status;
- B. Attitydundersökning: 1. matched guise-test, 2. bedömning av natiolektspecifika ord och uttryck, 3. enkätundersökning om stereotyper;

C. Studie av naturliga språkkontaktsituationer;
D. Djupintervju med s.k. privilegierade vittnen.
Delundersökningar

A. Kartläggning av de olika natiolekternas vitalitet och status
De aktuella språkvarieteternas sociala ställning och behandling i samhället kommer att studeras genom s.k. direkta observationer. Denna metod innebär en analys av en mängd olika fenomen. Tänkbara studieobjekt är t.ex. de olika natiolekternas standardiseringsgrad, den språkpolitiska behandlingen, språkbehandlingen inom EU, språkhanteringen i massmedia (t.ex. förekommer textning av den andra natiolekten på TV?), natiolekternas domäner (vem talar den aktuella varieteten och i vilka situationer? vilken natiolekt används i läroböcker? företar förlagen en systematisk språkgranskning av icke-litterära texter som publiceras i Ö- resp. D-området?). Användning av en språkvarietet i många och viktiga domäner tyder på en hög vitalitet, vilket i sin tur ofta – men inte alltid – är kopplat till en hög standardiseringsgrad. En inventering av ordböcker, tidningsdebatter om språkfrågan, recensioner av språkvårdsböcker o.d. kan också ingå i denna beskrivning på makronivå.

B. Attitydundersökning

B.1 Matched guise-test

I föreliggande projekt använder vi en anpassad version av matched guise-testet (Lambert e.a. 1960) för att mäta språkattityder bland representanter för de fyra natiolekterna. Anpassningarna gäller antalet språkvarieteter, antalet talare och stimulustexten (jfr Bijvoet 1998).

Vi har sammanställt två ljudband (ett svenskt och ett nederländskt) med språkprov från de aktuella språkområdena. De för undersökningen centrala språkvarieteterna (den allmänna svenska och finlandssvenska resp. nederländska och flamländska varieteten, d.v.s. varieteten utan regional färgning) presenteras två gånger var på stimulusbandet. För att avleda lyssnarnas uppmärksamhet presenteras även tre varieteter med regional färgning. Varje stimulusband innehåller således 7 språkvarieteter, intalade av 7 olika talare. Vi har vid selektionen av stimulus-talarna varit noga med att välja talare som har en jämförbar röst, för att

undvika att påfallande olikheter i röstkvalitet påverkar bedömningen.

I den ursprungliga versionen av *matched guise*-tekniken använder man högläsning av en prosatext som stimulus för att på så sätt kunna hålla innehållet i texten konstant. Ett varierande innehåll kan ju påverka attityderna. Vi ville dock gå ifrån denna traditionella högläsning som stimulus, eftersom vi anser att detta är en onaturlig kontext. I stället valde vi en bandinspelning av ett av oss enscenerat telefoniskt meddelande från ett s.k. call-center från en internationell hotellkedja. Innehållet i texten hålls således konstant, och den valda situationen är en realistisk samtalsituation där alla de i undersökningen ingående språkvarieteterna ter sig naturliga.

Matched guise-testet kommer att genomföras på två orter i de fyra länderna; en ort som ligger centralt och en ort närmare gränsen till den andra natiolekten. På så sätt har vi möjligheten att studera om den geografiska närheten till den andra natiolekten påverkar attityderna. De valda orterna inom vart och ett av de aktuella språkområdena är likvärdiga i socio-ekonomiskt avseende. De valda orterna är: i Sverige Stockholm och Umeå, i Finland Helsingfors och Vasa; i Nederländerna Utrecht och Breda, i Belgien Gent och Turnhout. Försökspersonerna hämtas på högskolorna på dessa orter. Målet är att få 25 personer från varje ort (sammanlagt alltså 100 personer per språkområde).

B.2 Bedömning av natiolektspecifika ord och uttryck

I denna delundersökning kommer vi att presentera ett antal natiolektspecifika ord och uttryck för informanter från Ö- och D-området i de aktuella språksamhällena. Informanterna kommer att tillfrågas om de känner till uttrycket i fråga, om de själva använder det och i så fall i vilka situationer (se Hoppenbrouwers 1991).

Informanterna till denna undersökning hämtas på högskolor/universitet i Stockholm och Umeå samt Helsingfors och Vaasa, resp. Utrecht och Tilburg samt Gent och Leuven. Vårt mål är att få 40 personer från varje ort (sammanlagt alltså 320 enkäter).

B.3 Enkätundersökning om stereotyper

Genom en enkätundersökning vill vi kartlägga de medvetna stereotypa

uppfattningar som naiva språkbrukare har om (talare av) den andra natiolekten (jfr Deprez & Schutter 1980). Detta ansluter väl till den tidigare i artikeln nämnda mytbildningen om den existerande språkliga variationen och den ömsesidiga förståeligheten som förekommer i båda språkområdena. Vi kommer att arbeta med påståenden som informanterna ska ta ställning till (t.ex. 'Finlandssvenskan är vacker', 'Flamländskan låter lustigt'). Visserligen styr man genom sådana direkta attitydfrågor informanterna i betydligt större omfattning än vid tillämpning av en indirekt metod som *matched guise-testet* ovan, men vi anser ändå att en dylik enkätundersökning kan ge intressanta kompletterande upplysningar i denna kontext.

Till varje natiolekt utarbetas en särskild enkät. Informantgrupperna är desamma som under B.2.

C. Studie av naturliga språkkontaktsituationer

Slutligen vill vi även studera naturliga språkkontaktsituationer där talare från Nederländerna och Belgien resp. Sverige och Finland samtalar. Vi planerar att göra bandinspelningar t.ex. på styrelsemöten i ett par binationella företag. Utifrån dessa bandinspelningar vill vi kartlägga de språkliga anpassningar som förekommer, vem som anpassar sig till vem, vilka anpassningsstrategier som används, o.s.v. (Giles 1977; Thakerer, Giles & Cheshire 1982; Clyne 1992b, 1992c; Börestam Uhlmann 1994). Särskild vikt kommer att läggas vid variationsmönster på det pragmatiska planet (hälsningsfraser, tilltalsskick, tackformuleringar, diskursmarkörer, graden av direkthet m.m.).

D. Djupintervju med s.k. privilegierade vittnen

Med utgångspunkt i resultaten från ovannämnda delundersökningar sammanställs en frågelista som bildar underlag för en djupintervju med några informanter. Här kommer vi att välja s.k. privilegierade vittnen, d.v.s. människor som utifrån sitt arbete och/eller livssituation har byggt upp en erfarenhet av den existerande språkvariationen, och som regelbundet konfronteras med denna variation och den därmed förknippade ömsesidiga känsligheten. Som informanter kommer att tillfrågas personer från D-området som är bosatta och/eller verksamma

i Ö-området och vice versa.

Avslutning

Resultaten av denna komparativa studie bör bidra till en kartläggning av de mekanismer som styr binationell språkvariation, och till studiet av de aktuella språkpolitiska förhållandena inom Europa. Detta sista verkar extra angeläget just i denna tid där konceptet 'nationalstat' får en allt mer underordnad betydelse i samband med den europeiska integrationen, samtidigt som gränsöverskridande kulturella regioner vinner i betydelse.

Litteratur

- af Hällström, Ch. & Reuter, M. *Finlandssvenske ordbok*. Helsingfors, 2000.
- Ahlbäck, O. Finlandssvenskan av i dag. I: *Nordiska språkfrågor 1957 och 1958. Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård 21*. Stockholm, 1959, s. 11-15.
- Ammon, U. (ed.). *Status and function of languages and language-varieties*. Berlin, 1989.
- Bergroth, H. *Finlandssvenska*. Helsingfors, 1917.
- Bijvoet, E. *Sverigefinnar tycker och talar. Om språkattityder och stilistisk känslighet hos två generationer sverigefinnar*. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 44. Uppsala, 1998.

- Börestam Uhlmann, U. *Skandinaver samtalar. Språkliga och interaktionella strategier i samtal mellan danskar, norrmän och svenskar*. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 38. Uppsala, 1994.
- Clyne, M. (ed.). *Pluricentric languages. Differing norms in different nations*. Berlin & New York, 1992a.
- Clyne, M. Pluricentric languages - Introduction. I: M. Clyne (ed.). *Pluricentric languages. Differing norms in different nations*. Berlin & New York, 1992b, s. 1-9.
- Clyne, M. Epilogue. I: M. Clyne (ed.). *Pluricentric languages. Differing norms in different nations*. Berlin & New York, 1992c, s. 455-465.
- De Caluwe, J. Attitudes van Vlamingen tegenover de taal van het Noorden. I: *Nederlands van Nu*. Nr 40, 1992, s. 53-65.
- De Clerck, W. *Nijhoffs Zuidnederlands Woordenboek*. Den Haag, 1981.
- Deprez, K. & De Schutter, G. Honderd Antwerpenaars en honderd Rotterdammers over dertien Nederlandse taalvariëteiten. Een attitude-onderzoek. I: *Leuvense Bijdragen* 69. 1980, s. 167-256.
- Deprez, K. *Naar een eigen identiteit. Resultaten en evaluatie van tien jaar taalsociologisch en sociolinguïstisch onderzoek betreffende de standaardtaal in Vlaanderen. Perspektieven voor verder onderzoek*. Kessel-Lo, 1981.
- De Rooij, J. Algemeen Zuidnederlands? I: *Zuidelijk Nederlands in het algemeen en in het bijzonder*. Amsterdam, 1972.
- De Schutter, G. Eksogeen taalgebruik in Zuidnederland. I: *Album Willem Pée*. Tongeren – Gent, 1973, s. 117-123.
- Deygers, K. *Het Belgisch Nederlands in de 'Grote Van Dale'*. Gent, 1996 (opublicerad D-uppsats).
- Finlandssvenska-rikssvenska i svenskundervisningen i Finland*. (Seminarierapport 19, Nordiska språk- och informationscentret). 1986. Helsingfors.
- Geerts, G. In Vlaanderen Vlaams? I: *Ons Erfdeel* 32. 1989, s. 525-533.
- Geerts, G. Is Dutch a pluricentric language? I: M. Clyne (ed.). *Pluricentric languages. Differing norms in different nations*. Berlin & New York, 1992, s. 71-91.
- Giles, H. Social psychology and applied linguistics: toward an integrative approach. I: *ITL* 35. 1977, s. 27-42.
- Giles, H. e.a. Research on language attitudes. I: U. Ammon, N. Dittmar, N. & K.J. Mattheier (eds.). *Sociolinguistics. An international handbook of the science of language and society 1*. Berlin & New York, 1987, s. 585-597.
- Grünbaum, C. Mediespråket – överspråkligt eller regionalt. I: S.-E. Hansén & C. Laurén (eds.). *Finlandssvenskans framtid*. Vasa, 1992, s.

- 65-72.
- Hoppenbrouwers, C. Nederlanders over het Nederlands van Vlaanderen. I: M. Demoor (ed.). *De kracht van het woord - I*. Gent, 1991, s. 13-38.
- Ivars, A.-M. Finlandssvenskans ställning i förhållande till det svenska riksspråket. I: *Språkbruk* 4/1991, s. 3-6.
- Jaspaert, K. *Statuut en structuur van standaardtalig Vlaanderen*. Leuven, 1984.
- Kachru, Braj B. American English and other Englishes. I: Ch.A. Ferguson & S. Brice Heath (eds.). *Language in the USA*. Cambridge, 1981, s. 21-43.
- Kachru, Braj B. *The other tongue: English across cultures*. Urbana, 1982.
- Kloss, H. *Die Entwicklung neuer germanischer Kultursprachen seit 1800*. Düsseldorf, 1952/1978.
- Lambert, W.E. e.a. Evaluational reactions to spoken language. I: *Journal of abnormal and social psychology* 60. 1960, s. 44-51.
- Laureys, G. Mellan nationalstat och europeisk union. En jämförelse mellan Norden och Benelux. I: A.-M. Ivars & M. Saari (eds.). *Norden i Europa. Brott eller kontinuitet?* Meddelanden från Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet B:17. 1997, s.16-26.
- Laureys, G. Den svensk-nederländska/nederländsk-svenska ordboken. En bidirektionell ordbok i ett dubbelt binationellt perspektiv. I: *Nordiske studier i leksikografi* IV. 1999, s. 249-254.
- Laurén, Ch. Normer för finlandssvenskan - då och nu. I: *Finlandssvenska - fakta och debatt*. Helsingfors, 1978, s. 25-38.
- Lindström, K. Huru bör undervisningen i modersmålet förhålla sig gentemot de avvikelser från riksspråket, vilka kunna uppvisas i den finländska svenskan? I: *Tidskrift utgiffven af Pedagogiska föreningen i Finland* 25. 1888, s. 167-176.
- Loman, B. Högspråk och lågspråk i den finlandssvenska skolan. I: *Dialectology and sociolinguistics. Essays in Honor of Karl-Hampus Dahlstedt*. Umeå, 1977, s. 71-82.
- Loman, B. *Vilken variant av svenska skall de finskspråkiga lära sig?* Skrifter utgivna av Institutionen för filologi vid Tammerfors Universitet 4. Tammerfors, 1979.
- Martin, W. i samarbete med Smedts, W. & Laureys, G. *Belgicismen in het referentiebestand Nederlands*. CLVV. Den Haag, 1997.
- Melin-Köpilä, Ch. *Om normer och normkonflikter i finlandssvenskan. Språkliga studier med utgångspunkt i nutida elevtexter*. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 41. Uppsala,

- 1996.
- Nikula, K. Ordböckerna och finlandssvenskan. I: K. Nikula & A.J. Pitkänen (eds.). *Svenskan i Finland* (SiF rapport 1). Tammerfors, 1990, s.109-132.
- Oksaar, E. Språket i sociokulturell kontext. I: K. Nikula & A.J. Pitkänen (eds.). *Svenskan i Finland* (SiF rapport 1). Tammerfors, 1990, s. 1-26.
- Pennincks, W. & Buyse, P. *Correct taalgebruik*. Kortrijk, 1997.
- Platt, J.T., Weber, H. & Ho, M.L. *The new Englishes*. London, 1984.
- Pride, J. (ed.). *New English*. Rowley, 1982.
- Reuter, M. Vad är finlandssvenska? I: *Språkbruk* 1/1987, s. 3-10.
- Reuter, M. Om myter och normer. I: *Språkbruk* 4/1989, s. 3-5.
- Reuter, M. *Reuters rutor. Svar på frågor om ord, ordanvändning och betydelse*. Hangö, 1992a.
- Reuter, M. Swedish as a pluricentric language. I: M. Clyne (ed.). *Pluricentric languages. Differing norms in different nations*. Berlin & New York, 1992b, s. 101-116.
- Reuter, M. & Tandefelt, M. Myter om finlandssvenskan. Porträtt av en debatt. I: *Stilistik och finlandssvenska*. Umeå, 1991, s. 152-186.
- Ryan, E.B., Giles, H. & Hewstone, M. The measurement of language attitudes. I: U. Ammon, N. Dittmar, N. & K.J. Mattheier (eds.). *Sociolinguistics. An international handbook of the science of language and society* 2. Berlin & New York, 1988, s. 1068-1081.
- Saari, M. Finlandssvenskan i funktionellt perspektiv. I: *Svenskans Beskrivning* 12. 1982, s. 7-18.
- Saari, M. Diskurspartiklar i sociokulturell belysning. I: *Språkbruk, grammatik och språkförändring. En festskrift till Ulf Teleman 13.1.1994*. Institutionen för nordiska språk. Lund, 1994.
- Saari, M. Synpunkter på svenskt språkbruk i Sverige och Finland. I: *Folkmålsstudier* 36. 1995, s. 75-108.
- Saari, M. Finlandssvenskan i sociokulturell belysning. I: A.-M. Ivars & M. Saari (eds.). *Norden i Europa. Brott eller kontinuitet?* Meddelanden från Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet B:17. 1997, s.27-43.
- Schuermans, L.W. *Algemeen Vlaamschs Idioticon*. Leuven, 1865.
- Steger, H. Über das ganze und die Teile. Zur Situation der deutschen Sprache am Ende des 20. Jahrhunderts. I: *Kolloquium Flensburg*. Institut für regionale Forschung und Information. Flensburg, 1985, s. 19-48.
- Stenmark, H. *Finlandssvenska ord och uttryck*. Stockholm, 1983.
- Stevens, P. *Teaching English as an international language*. Oxford, 1980.
- Stevens, P. Standard and the standard language. I: *English today* 2. 1985,

- s. 5-8.
- Stroop, J. De rijksgrens als taalgrens. I: *Taal en tongval* 26. 1974, s. 86-90.
- Taeldeman, J. De Belgisch-Nederlandse rijksgrens als dialectgrens. I: M. Demoor (ed.). *De kracht van het woord - I*. Gent, 1991, s. 65-89.
- Taeldeman, J. Welk Nederlands voor Vlamingen? I: De Grauwe, L. & De Vos, J. (eds.). *Van sneeuwpoppen tot tasmuurtje. Aspecten van de Nederlandse Taal- en Literatuurstudie*. Spieghel historicael. Jaargang 33. 1993, s. 9-28.
- Tandefelt, M. *Mellan två språk. En fallstudie om språkbevarande och språkbyte i Finland*. (Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Multiethnica Upsaliensia 3.) Uppsala, 1988.
- Tandefelt, M. Några ord om språkets identitetsskapande roll. I: A.-M. Ivars & M. Saari (eds.). *Norden i Europa. Brott eller kontinuitet?* Meddelanden från Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet B:17. 1997a, s.56-65.
- Tandefelt, M. Rikssvensk syn på svenskan i Finland. I: *Språkbruk* 2/1997b, s. 4-8.
- Thakerar, J.N., Giles, H. & Cheshire, J. Psychological and linguistic parameters of speech accommodation theory. I: C. Fraser & K.R. Scherer (eds.). *Advances in the social psychology of language*. Cambridge, 1982, s. 205-255.
- Theissen, S. Een Waalse kijk op Noord- en Zuidnederlands. I: M. Demoor (ed.). *De kracht van het woord - I*. Gent, 1991, s. 39-50.
- Thors, C.-E. *Språkvård förr och nu*. I: *Språkbruk och språkvård*. Helsingfors, 1977, s. 9-18.
- Trudgill, P. & Hannah, J. *International English*. London, 1982.
- Van der Wouden, T. *Verboden op het werk te komen. Vlaamse taal en andere eigenaardigheden*. Enschede, 1998.
- Van Coetsem, F. *De rijksgrens tussen Nederland en België als taalgrens in de algemene taal*. Amsterdam, 1957.
- von Polenz, P. Nationale Varianten der deutschen Hochsprache. Podiumsdiskussion auf der 8. Internationalen Deutschlehrertagung in Bern. I: *Zeitschrift für germanistische Linguistik* 15. 1987, s. 101-103.
- von Polenz, P. "Binnendeutsch" oder plurizentrische Sprachkultur? I: *Zeitschrift für germanistische Linguistik* 16. 1988, s. 198-218.
- Weijnen, A. De rijksgrens tussen België en Nederland als taalgrens in de dialecten. I: *De rijksgrens tussen België en Nederland als taalgrens*. Amsterdam, 1957.